

Павленко Анатолій Іванович
 доктор педагогічних наук, професор
 професор кафедри соціальної роботи
 Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія
 м.Запоріжжя, Україна

НАВЧАННЯ МИСТЕЦТВУ ЖИТТЄТВОРЧОСТІ: СТАНОВЛЕННЯ ТЕОРЕТИЧНИХ ОСНОВ

Педагогіка життєтворчості особистості історично має цілісне відношення до навчання «стовпів освіти для XXI століття» (ЮНЕСКО, 1996) і теоретично зумовлена в Україні становленням інноваційним розвитком соціокультурних засад педагогіки, активним становленням і розвитком системи педагогічних і суміжних з нею наук: соціальної педагогіки, соціальної роботи, інклюзивної педагогіки, реабілітаційної педагогіки, корекційної педагогіки, педагогіки толерантності, філософії, психології, культурології, соціології та ін. Цінності життєдіяльності системно відображаються у інтегральній характеристиці творчості особистості.

Ключові слова: культуротворчість, особистість, педагогіка життєтворчості, теоретичні основи, цінності.

Вступ. Зародження педагогіки життєтворчості в Україні співпало за часом з активними інноваційними процесами в освіті світового рівня на рубежі третього тисячоліття. Навчання мистецтву життєтворчості в сучасній національній школі стало за останні двадцять років одним із актуальних і важливих напрямків проблематики її реформування, відповідно до актуальних освітніх запитів суспільства. Дослідження тенденцій розвитку педагогіки життєтворчості має суттєвий потенціал для загальної проблеми теоретичного узагальнення та інтерпретації інноваційних освітніх процесів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вітчизняна інноваційна педагогічна концепція і теорія навчання мистецтва життєтворчості, що відповідає сучасному цивілізованому розвитку світу та тенденціям трансформації українського суспільства, стверджує у своїх теоретичних засадах необхідність *єдності освіти і культури, людяності, гуманності культури і культурності освіти*. Педагогічний процес в цій концепції розглядається як *життєвий процес*, як процес *життєтворчий*, де особистість в самому цьому процесі *творює саму себе і своє життя* (В.Возняк, І.Єрмаков, Л.Сохань та ін.). Обґрунтування і впровадження дидактичного і управлінського аспекту інноваційної та філософсько-освітньої за характером педагогічної концепції і школи життєтворчості, що отримали розвиток і поширення в Україні, розглядали у своїх працях В.Бондар, С.Бондар, С.Клепко, В.Нечипоренко, В.Паламарчук, Т.Чумак та ін. Разом з тим, у сучасній педагогіці життєтворчості особистості невирішеною залишається проблема визначення співвідношення з інноваційними методологічними підходами реформування в освіті.

Метою статті є рефлексія загальних історико-методологічних підходів до генези і становлення теоретичних основ педагогіки життєтворчості особистості в Україні.

Виклад основного матеріалу. Жаком Делором у доповіді міжнародної комісії ЮНЕСКО з освіти для XXI століття (1996 рік) було визначено «чотири стовпи освіти для XXI століття» у безперервній освіті («впродовж всього життя»): 1) навчитися пізнавати; 2) навчитися робити; 3) навчитися жити разом, навчитися жити з іншими; 4) навчатися жити [2].

Педагогіка життєтворчості особистості є складовою, має відношення до усіх, інноваційних за сутністю «стовпів освіти для XXI століття», і несе в собі потенціальні об'єднаниві, «рамкові» можливості, у першу чергу для останніх двох:

Проведений аналіз останніх джерел і публікацій показав, що важливі теоретичні і методологічні основи педагогіки життєтворчості повинні розглядатися у площині сучасної культурологічної парадигми освіти, що знаходиться у фокусі педагогічних досліджень середньої і вищої освіти вітчизняних і зарубіжних вчених: В.Бондаря, Є.Бондаревської, С.Гончаренка, О.Жорнової І.Зязюна, В.Красевського, Н.Крилової, О.Падалки, А.Хуторського та ін.). Адже одним із головних і стрижневих понять культурології є саме освіта як складний культурний процес полісистемної передачі нормативно-ціннісного і творчого досвіду і створення умов для культурних форм самовизначення, саморозвитку і самореалізації особистості [3, с.70].

Порівнюючи і співвідносячи розглянуті вище вихідні позиції педагогіки життєтворчості особистості [1-2; 4-5; 7], можна прийти до висновку, що загальні засади педагогіки життєтворчості визнають можливість технологічної реалізації у дидактиці сучасної «школи життєтворчості» культурологічного підходу, як загального методологічного принципу. Культура у змісті сучасної освіти повинна стати його органічною частиною, оскільки саме вона «олюднює» дисциплінарні знання, а головною *функцією* культури у культурології визнається *людино-творча, або гуманістична*. Отже генеза сучасної педагогіки життєтворчості людини невіддільна від простору культури і безпосередньо знаходиться у площині реалізації культурологічного підходу в освіті.

Величезне значення культури постає перед нами в освіті і як осягнення прогресивного значення в розвитку цивілізації сукупності матеріальних продуктів людської діяльності, *предметів культури (артефактів)*, і як усвідомлення сукупності *смишлів* - продуктів людської думки, продуктів духовної культури. Сам процес і результат пізнання відомих та створення нових смислів особистістю, визнається в культурології творчим актом і розвитком особистістю самої себе.

Культурологія виокремлює три основних види смислів: знання (результати пізнання), цінності (результати оцінювання), регулятиви (результати нормування поведінки і діяльності).

Знання, як зосередження когнітивного смислів, є дуже важливою частиною культури, що традиційно достатньо відтворена у дидактиці школи. Об'єм знань, і зокрема, наукових, з розвитком культури зростає все більш прискореними темпами. Безперечним є той факт, що саме наукові знання, як достовірні і перевірені практикою, є шляхом у сучасну

культуру. Але виключна орієнтація в освіті на засвоєння «знеособлених» знань у відриві від ціннісних особистісних смислів, регулятивів поведінки і діяльності з великою вірогідністю можуть привести в результаті навчання до формалізму, сцієнтизму і технократизму.

У концептуальній системі навчання мистецтву життєтворчості за пріоритет ціннісних смислів освіти учень і вчитель у загальному випадку обирають цінності життєдіяльності. Цінності життєдіяльності містяться в основі соціальної поведінки і творчої активності особистості, спрямування на соціальну самореалізацію особистості на життєвому шляху. За свідченням Н.Крилової, діяльність і соціальна поведінка людини співвідносяться нею з розумінням смислу і цінності життя, тому у своїй особистісній самореалізації вона приймає певні цінності (такі, як свобода, інтерес, розуміння, співробітництво, турбота та інші). Разом з тим, аналізуючи розкриті автором смисли цінностей життєдіяльності [3, с.50-64], можна з достатньою повнотою показати спільність для них контексту, інтегральних ознак і смислу творчої діяльності особистості.

Зокрема, наприклад, одними із основних цінностей життєдіяльності людини є самореалізація та інші самопроцеси (самоактуалізація, самовизначення, самоорганізація, самопізнання, саморегуляція тощо) в різних формах і поєднаннях: ствердження у активній навчально-пізнавальній діяльності власних здібностей і розкриття особистісного потенціалу; визначення і досягнення життєвих планів і цілей; вміння визначати і захищати свої погляди, права та ін. Але слід визнати, що самореалізація особистості, як і інші самопроцеси, інколи у досить складних життєвих умовах і ситуаціях, потребують напруженої і продуктивної роботи особистості над собою, вимагають змін умов життєдіяльності, прийняття самостійних і відповідальних рішень, творчих за характером, власного творіння самої себе – життєтворчості у різноманітності її проявів.

Самовизначення особистості, як цінність життєдіяльності і основний прояв її внутрішньої свободи, є процес і результат вибору власної позиції, цілей і засобів, прийняття прагматичних або екзистенційних рішень у конкретних життєвих проблемних ситуаціях. У процесі творчого самовизначення особистість творчо обирає цінності власного життя (культурні, професійні, моральні, духовні, громадянські та інші).

Так само, *свобода* у життєдіяльності людини – це розкриття природного творчого потенціалу людини, можливість і здатність вільно і творчо мислити, діяти, здійснювати вчинки, виходячи із власних спонукань, інтересів і цілей. Вільна людина не лише автономна, але і незалежна, самостійна в обранні мети і засобів діяльності. Свобода не має обмежень, але має свободу морального самообмеження. Свобода, щоб стати для людини моральною нормою і умовою її самореалізації, вимагає певної культури, високого рівня зрілості людини і соціуму.

Свобода у контексті освіти постає у трьох взаємопов'язаних психологічних станах самореалізації дитини: «хочу» (прояв потреби) – «треба» – (подолання труднощів) – «можу» (*творчість*). Стан свободи в освіті у загальному випадку досягається забезпеченням автономності вибору і незалежності *творчої діяльності особистості*. З цієї точки зору педагогіка життєдіяльності – це педагогіка свободи, у якій поєднуються свобода вчитися і свобода позитивно проявити себе.

Знову ж таки, *інтерес* є формою прояву пізнавальних, пошукових, дослідницьких і практичних потреб

діяльності, активності особистості, реалізації її бажань. Інтерес стає джерелом самореалізації, сприяє мотивації і підвищує продуктивність та успішності діяльності, яка стає вільною і творчою.

Отже аналіз розглянутих важливих цінностей життєдіяльності у освітньому контексті Н. Криловою (*самореалізація, самовизначення, свобода, інтерес та інші*) показує, що вони безпосередньо пов'язані і найбільш повно реалізуються у спільних для них характеристиках творчої діяльності особистості.

Визнання домінування культурних і соціокультурних цінностей в педагогіці життєтворчості та культурологічній парадигмі освіти в цілому, вимагає культурологічного підходу в реалізації культуровідповідності і культурного наповнення (артефактами і смислами) змісту освіти.

Культурологічний підхід – сукупність методологічних прийомів, що забезпечує аналіз будь-якої сфери соціального і психічного життя (в тому числі сфери освіти і педагогіки) через призму системоутворюючих культурологічних понять, таких як культура, культурні зразки, норми і цінності, уклад і образ життя, культурна діяльність і інтереси і т.д. Культурологічний підхід змінює уявлення про основні цінності освіти як виключно інформаційно-знаннєві і пізнавальні, знімає вузьку наукову орієнтованість його змісту і принципів побудови навчального плану, розширює культурні основи і зміст навчання і виховання, вводить критерії продуктивності і творчості у діяльність дорослого і дитини [3, с. 65-66].

В основі культурологічного підходу в освітній діяльності є культурно-історичний підхід відомого вченого Л. Виготського. Згідно його теорії присвоєння особистістю цінностей матеріальної і духовної культури відбувається у процесі інтеріоризації соціально-символічної, опосередкованої знаками (наприклад, текстами) діяльності. Культурні знаки «врастають» у структуру психічних функцій дитини, а спільне з дорослим «поле» освітньо-культурної діяльності стає зоною найближчого розвитку. Усе більш зростаюче значення для реалізації культурологічного підходу в освіті набувають також сучасні комплексні дослідження в загальній і культурній психології, культурній антропології: різноаспектних зв'язків культури і мислення; з філософської і культурної антропології; інтеграції ідей культурної антропології з сучасними концепціями гуманітарних і природничих дисциплін та ін.

Школа життєтворчості, як школа XXI століття – «школа культури життєвого самовизначення, культури життя» [5, с.37], повинна доповнювати, розвивати загальну культуру і ґрунтуватися на методологічних засадах загального культурологічного підходу в освіті. Зокрема, наприклад, розроблені нами основними напрямками реалізації загального принципу культуровідповідності і культурного наповнення фізичної освіти можна вважати [8]:

1) належне усвідомлення учнями та студентами представлень і узагальнень про культуру і фізичну науку та їх взаємовідношення (предмет, основні поняття, структуру і функції культури та науки, напрямки і концепції розвитку культури та науки); У вищій школі культуровідповідність фізичного знання від загальних представлень про культуру і науку на початку, здійснюється далі через рефлексію відповідного культурологічного знання (міжпредметні зв'язки з навчальним курсом культурології). У загальноосвітніх навчальних закладах культурологічне знання переважно розглядаються феноменологічно і опосередковано (через розгляд у змісті фізичної освіти окремих артефактів, культурних пам'яток,

явищ та подій матеріального і духовного життя людини та ін.). Для забезпечення принципу культуровідповідності фізичної освіти принципово важливим є те, щоб тексти підручників і посібників з фізики доповнювалися відповідними загальнокультурними текстами у науково-популярних фізичних виданнях, хрестоматіях, у художніх книгах із історії життя видатних діячів науки і техніки і т.п.

2) знання основних історичних етапів генези культури, фізики і техніки та встановлення відповідності між ними, що обов'язково включає дві складові: історію світової культури і науки та історію культури і науки України. Співставлення та ідентифікація української і світової науки та культури є закономірним процесом, що показує конкретність і особливість їхньої єдності. Вивчення культури починається з вивчення її історії.

3) ознайомлення з проблемами зв'язку (єдності) теоретичного (логічного) та історичного, художньої культури із сутністю конкретної історичної епохи, розвитку наукового і технічного потенціалу на рівні конкретного регіону (екскурсії, відвідування виставок, музеїв, театрів, створення науково-технічних музеїв при навчальних закладах, відповідних комп'ютерних банків даних і т.д.). Вивчення розвитку інших наук і культури (історії, географії, біології, етнографії, архітектури, освіти, традицій та звичаїв і т.п.) у тих місцях, де молодь виросла і вчиться, протистоїть масовій культурі і виконує *українознавчу та краєзнавчу функції*;

4) розкриття на прикладі особистості вченого-фізика (І.Сікорський, С.Корольов та ін.), який живе і творить в конкретну культурну епоху, досвіду життєтворчості, розв'язування життєвих проблем, зако-

номірностей встановлення культурно-творчих характеристик, особистого стилю мислення та наукової і громадянської діяльності, а також духовної творчості особистості в різних галузях.

Висновки. Виникнення педагогіки життєтворчості особистості історично обумовлене і має пряме і цілісне відношення до глобальних тенденцій реформування освіти, до навчання «стовпів освіти для ХХІ століття» (ЮНЕСКО, 1996 рік). Розвиток теоретичних засад педагогіки життєтворчості в Україні став можливим на тлі інноваційного розвитку і реалізації соціокультурних засад педагогіки, активного становлення і генези системи педагогічних і суміжних з нею наук: соціальної педагогіки, соціальної роботи, інклюзивної педагогіки, реабілітаційної педагогіки, корекційної педагогіки, педагогіки толерантності, соціальної філософії, соціальної психології, культурології, соціології, соціальної екології та ін. Педагогіка життєтворчості спрямована на плекання дитини як суб'єкта життя, на допомогу їй у визначенні життєвої стратегії, у пошуках смислу життя, його повноти й культури, пізнанні життя як результату життєздійснення (І.Єрмаков, 2005), і на сучасному етапі набуває наповнення і актуального розвитку для різних життєвих і соціальних умов і ситуацій. Цінності життєдіяльності у навчанні можуть бути актуалізовані засобами реалізації культурологічного підходу в освіті та системно втілюватися в інтегральній характеристиці творчості.

Потальшими розвідками може стати дослідження актуальних проблем школи культури життєдіяльності (життєвого самовизначення, культури життя, творчого ставлення до життя).

Список використаної літератури

1. Бондар В.І. Дидактичний аспект психології і педагогіки життєтворчості / Реабілітаційна педагогіка на рубежі ХХІ століття. – Ч.І. /Ред. рада: В.М.Доній (голова), Г.М.Несен (заст. голови), І.Г.Єрмаков (наук. ред.) та ін. – К.: ІЗМН, 1998. – С.136-141.
2. Життєва компетентність особистості: від теорії до практики: Науково-методичний посібник /За ред. І.Г.Єрмакова – Запоріжжя: Центріон, 2005. – 640 с.
3. Крылова Н.Б. Культурология образования. – М.: Народное образование, 2000. – 272 с.
4. Мистецтво життєтворчості особистості: Наук.-метод. посібник: У 2 ч. / Ред. рада: В.М.Доній (голова), Г.М.Несен (заст. голови), Л.В.Сохань, І.Г.Єрмаков (керівники авторського колективу) та ін. – К.: ІЗМН, 1997. – Ч.І: Теорія і технологія життєтворчості. – 392 с.
5. Мистецтво життєтворчості особистості: Наук.-метод. посібник: У 2 ч. / Ред. рада: В.М.Доній (голова), Г.М.Несен (заст. голови), Л.В.Сохань, І.Г.Єрмаков (керівники авторського колективу) та ін. – К.: ІЗМН, 1997. – Ч.2: Життєтворчий потенціал нової школи. – 936 с.
6. Образование: сокровище сокровище (Learning: The Treasure Within): Основные положения Доклада Международной комиссии по образованию для XXI века. [Электронный ресурс] / [Жак Делор, Иннам Аль-Муфти, Изао Амаги и др.]. Издательство ЮНЕСКО, 1996. – МОО ВПП ЮНЕСКО «Информация для всех» 2007. – URL: <http://www.ifap.ru/library/book201.pdf>.
7. Павленко А.І. Навчання мистецтву життєтворчості – дидактика сучасної школи // Педагогічні науки та освіта: Збірник наукових праць Запорізького обласного інституту післядипломної освіти. – Вип.І. – Запоріжжя: ТОВ «ЛПІС» ЛТД, 2007. – С. 179-186.
8. Павленко А., Попова Т. Культурологічний вимір сучасної фізичної освіти // Фізика і астрономія в школі. – 2006. – №2. – С.15-19.

Стаття надійшла до редакції 15.10.2017 р.

Стаття прийнята до друку 20.10.2017 р.

Павленко Анатолий

доктор педагогических наук, профессор
 профессор кафедры социальной работы
 Хортицкая национальная учебно-реабилитационная академия
 г.Запорожье, Украина

ОБУЧЕНИЕ ИСКУССТВУ ЖИЗНЕТВОРЧЕСТВА: СТАНОВЛЕНИЕ ТЕОРЕТИЧЕСКИХ ОСНОВ

Педагогика жизнетворчества личности имеет целостное отношение к обучению «столпов образования для XXI века» (ЮНЕСКО, 1996) и теоретически обусловлена в Украине становлением демократических свобод, инновационным развитием социокультурных основ педагогики, активным становлением и развитием системы педагогических и сопредельных с нею наук: социальной педагогики, социальной работы, инклюзивной педагогики, реабилитационной педагогики, коррекционной педагогики, педагогики толерантности,

філософії, психології, культурології, соціології і др.

Ключевые слова: культуротворчество, личность, педагогика жизнетворчества, теоретические основы, ценности.

Pavlenko Anatoliy

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Department of Social Work

Khortytsya National Education and Rehabilitation Academy

Zaporizhzhya, Ukraine

TEACHING ART OF LIFE CREATION: FORMATION OF THEORETICAL FOUNDATIONS

Pedagogy of life creation has to do with teaching all “pillars of Education” of the XXI century and theoretically is due to active formation and development in Ukraine of an integrated system of pedagogical and associated sciences, modern didactics, social pedagogy, social work, inclusive pedagogy, pedagogy of rehabilitation, corrective pedagogy, pedagogy of tolerance, philosophy, culturology, sociology, etc. School of culture of life creation (self-determination, culture of life, creative attitude to life) should be based on realization in education the values of life, activity, general principles of culturological approach to Education, and, particularly, on the learning of academic disciplines (cultural content, cultural responsibility of Education, cultural creation of students). Under such conditions the values of life creation are expressed systematically in the integral characteristic of creativity.

Key words: culture creation, personality, pedagogy of life creation, theoretical foundations, values.